

SÓNBEŠ JULDIZ

*Pirnazarov Begis**Ózbekstan Mámleketlik Konservatoriyası Nókis filiali
“Ulıwma kásiplik hám social gumanitar pánleri kafedrası”a**“Muzıkatanıw” qánigeligi 2-kurs studentı**İlimiy basshı: Kamalova G.M.*

Annotaciya: Bul maqalada Qaraqalpaq xalqınıń qosıqlarınıń rawajlanıw dáwiri, túr ózgeshelikleri, dúzilisi hám saxra búlbúli, xosh hawaz iyesi Dawıtbay Qayıpovtıń ómiri hám dóretiwshilik jolı, onıń qosıq atqarıwshılıǵı, kompozitor M.Jiyemuratovtıń shıǵarmaları, milliy qosıqlarınıń payda bolıwı haqqında sóz etilgen. Sonday-aq “Umytpa”, “Aral” qosıqlarına minezleme berilgen.

Tayanış túsinikler: Muzıka, kórkem óner, xalıq qosıqları, namalar, qosıqshı, kompozitor.

Аннотация: В этой статье рассматривается период развития, особенности, структура и содержание песен жителей каракалпаков Сахра булбули, жизнь и творческий путь обладателя приятного голоса Дауытбая Кайыпова, его сольное исполнение, композитора М.Джиемуратова упоминает о появлении художественных произведений, национальных песен. Также дана характеристика песням “Умытпа”, “Арал”.

Базовые понятия: музыка, искусство, народные песни, певец, композитор.

Abstract: This article examines the period of development, features, structure and content of songs of Karakalpak residents of the Nightingale of the Desert, the life and creative path of the owner of a pleasant voice Dauitbai Kaypov, his solo performance, singer M.Dzhiemuratov mentions the appearance of artistic works, national songs. The characteristic of the songs "Umytpa", "Aral" is also given.

Basic concepts: music, art, folk spoons, battering rams, singer, composer.

Qaraqalpaq xalıq muzıka kórkem ónerinde qosıq janrı úlken orındı iyeleydi. Xalıq qosıqlarınıń tiykarı uzaq ótmishke barıp taqaladı. Sebebi qosıqlardıń payda bolıwı hám jangá jaǵımlı nama ırǵaqlarına gózzalıqqa bay mazmunǵa iye bolıwı bul óz-ózinen payda bolmaǵan. Xalıq óziniń basınan ótkergen hár qıylı tariyxıy waqıyalarǵa bay turmısın, kewil keshirmelerin qosıqlar arqalı sáwlelendirgen. Adamlardı hár tárepleme zawıqqa bóleniwine qosıqtıń tásirini ógada kúshli.

Xalıq ózine siyasıy turmıs tirishiligi menen ruwxıy keypin, sana hám psixologiyasını ózinde sińdirgen tariyxıy waqıyalarǵa bay. Qosıq adamlardı hadal miynet, shin doslıq, bekkem muxabbat hám qaharmanlıqqa ruwxlantırıp, estetikalıq zawıqqa bólep keledi. Olar ulıwma xalıqtıń túsinigine, oylarına say bolıp, adamlar

qosıq, saz arqalı ózleriniń quwanışın, shadlıǵın, arızw ármanın hám qayǵılı sezimlerin bildirgen. Sóz benen jetkere almaytuǵın názik oylardı saz arqalı beriw júdá qolaylı hám tásirli bolatuǵın edi. Sonlıqtan xalıq qosıqları ózi dóretken xalıqtıń turmıs tirishiligi menen qaynap, xalıq tariyxı menen birge rawajlanıp kelgen.

Qaraqalpaq xalıq qosıqları 1917-jıllarǵa shekem Orta Aziyanıń basqa xalıqları sıyaqlı nota jazıwı bolmaǵanlıqtan áwladtan-áwladqa, atadan balaǵa, shákirtten ustazǵa ótiw jolı menen biziń zamanımızǵa jetip kelgen.

Xalqımızdıń kóp jıllardan berli turmıs keshirmeleri tıǵız baylanıslı bolıp kiyatırǵan, ruwxıy mádeniyatımızdıń tiykarǵı insanları bul qosıq atqarıwshıları esaplanadı. Onıń bay gáziynesi bolǵan qosıqlar, elimiz arasında keń taralıwı, sonday-aq, bizge shekem miyras bolıp saqlanıp keliw tariyxı hám olardıń búgingi kúnimizge shekem jetip keliwinde atqarıwshılardıń ornı júdá joqarı. Ruwxıy mádeniyatımızdıń gáziynesi sanalǵan bul qosıqlar keleshek áwladqa jańasha oy- pikirler júritiw ushin túrtki boladı.

Qaraqalpaq xalqı kórkem óneriniń rawajlanıwına kóplegen kompozitorlar, shayırlar, qosıqshılar salmaqlı úlesin qosıp atır. Olar ózleriniń biybaha shıǵarmaları menen xalıqtıń kewilinen orın alıp, muzıka mádeniyatın hám de sonıń menen birge tikkeley baylanıslı xor, opera janrların da bayıtıp kelmekte. Atap aytqanda, Prezidentimizdiń baslaması menen Qaraqalpaqstanda Opera hám baqsıshılıq mektebiniń ashılıwı, hár jılı xalıq aralıq baqsıshılıq festivalınıń ótkeriliwi jane de xalqımızdıń “Sahra búlbúlleri” Dawıtbay Qayıpov, Ayımxań Shamuratova, Zamiyra Xojanazarova, Rashid Xojasov atındaǵı kórik tańlawlardıń ótkeriliwi elimizde qosıq kórkem óneriniń rawajlanıwına túrtki bolmaqta. Usınday ilajlar ótkeriler eken, álbette qaraqalpaq kórkem óneri gúllep jasnaydı.

Házirgi kúnde xalıq qosıqları bizlerge shekem jetip kelip, olardı kompozitorlarımız óz shıǵarmalarında qollanıp, túrli janrlarda jańa shıǵarmalar dóretip túr ózgesheliklerin payda etip, milliylikti rawajlandırıwǵa óz ulesin qosıp kiyatır. Solay eken bul qosıqlarǵa jan berip atırǵan qosıqshılardı toqtap ótetin bolsaq, elimizdiń qosıqshılıq jónelisiniń rawajlanıwına salmaqlı úlesin qosqan xosh xawaz iyesi Dawıtbay Qayıpov haqqında sóz etpekshimiz.

1965-jılı orta mektepti pitkergen soń, qaraqalpaq xalqınıń búlbúl ziban qosıqshısı **Dawıtbay Qayıpov** muzıka mádeniyatına kirip keledi, sol jılı Nókis muzıka-xoreografiya uchilishesiniń vokal bólimine oqıwǵa kiredi. Onı 1969-jılı tabıslı tamamladı hám sol jılı Qaraqalpaqstan mámleketlik teleradiokomitinde xalıq sazları ansamblinde jeke qosıq atqarıwshısı bolıp isleydi. Keyin ala Ózbekstan mámleketlik konservatoriyasınıń akademiyalıq qosıq jónelisi boyınsha oqıwǵa kirip, atqarıw sheberligi menen xalqımızdı ózine tartıp, kewilinen jay alǵan. D.Qayıpov xalqımızǵa belgili bolǵan kompozitorlar- Alımjan Xalimov, Marqabay Jiyemuratov, Abdureyim Sultanov, Roman Sultanov, Keńesbay Abdullaev qálemine tiyisli bolǵan “Barmeken”,

“Intizar sağan”, “Altın kól”, “Qońrat”, “Kózleriń”, “Sağınış”, “Láylim”, “Aydınlar”, “Sáwdigim”, “Jananım”, “Qádirin bilmes”, “Páshshayı kóylek”, “Bir páriy” sıyaqlı qosıqların joqarı dárejede atqarğan. Onıń dawısı insańǵa júda jaǵımlı esitilip, ózgeshe ırǵaqqa, milliy koloritke bay edi. Tilekke qarsı qosıqshınıń ómiri júda qısqa bolǵan. 1980-jılları D.Qayıpov óliminen soń Respublikalıq jaslar sıylıǵı laureatı ataǵı menen sıylıqlanadı. Onıń atın máńgilestiriw ushın elimiz basshıları tarepinen kórik tańlaw shólkemlestiriledi, janede “Qaraqalpaq film” kinostudiyası tarepinen “Sónbes juldız” atlı hújjetli kino filmi súwretke alınadı.

D.Qayıpov kompozitor M.Jiyemuratov penen jaqın dos bolǵan, onıń ishki dúnyasın, minez qulqın jaqsı bilgen hám atqarıwshınıń dawıs diyapazonına, atqarıwshılıq usılına saykes namalar dóretken. D.Qayıpov kompozitordıń namalarında ózine tán qasiyetlerdi sezip, kompozitor menen júda kop islesken, hámde ol jazǵan namalardı jaqsı kórip atqarǵan. Ásirese, Q.Tóreshov sózine M.Jiyemuratov namasına jazılǵan “Umıtpa” qosıǵınıń minezlemesi atqarıwshıǵa saykes, mısalı onıń talqılanıwın kórip shıqsaq, bul qosıq aqıl násiyat túrinde bolıp, Allegro Moderato tempinde, 2/4 ólshemde a-moll tonallıǵında lirikalıq xarakterde insandı tereń oyǵa alıp ketedi. Bunan basqa M.Jiyemuratovtıń “Aral qızları”, “Lalazarda”, “Qaraózekte qızlar qosıq aytadı”, “Nókis qızları” hám taǵı da basqa qosıqların atqarǵan.

Umıtpa

Sózi T.Róreshov

Naması M.Jiyemuratov

Allegro Moderato

Piano *f* *Canto p* *mf*

5 *mf* Hey Ji-git kór-seń

11 maj-nún-tal-ǵa sú-yen-gen, sen-de jas-lıq

15 kún-le-riń-di u-mıt-pa, kú-te kú-te

Ellimizde Aral temasında shıǵarma atqarmaǵan heshbir qosıqshı bolmasa kerek. Sol qatarda D.Qayıpovta bul temaǵa arnalǵan M.Jiyemuratovtıń sózi hám namasına jazılǵan“Aral qızları” qosıǵın atqarǵan. Bul qosıq vals tempinde, 3/4 ólshemde, A-dur tonallıǵında, quwanışlı xarakterde jazılǵan bolıp, Aral qızlarınıń sulıwlıǵı, batırılıǵın

súwretleydi. Qosıqtıń sózleri kompozitordıń dóretken namasına mazmunı tarepinen mas desek adaspaǵan bolamız.

ARAL QÍZLARÍ

Sózi hám naması M.Jiyemuratov

Vals tempinde

Piano

7 *p*

12 *p* *Carno*

Á - miw - dár - ya tol - qıp aq - qan, A - na

D.Qayıpov shakirtler tayarlamasada hazirgi kunde onıń ǵaybana shakirtleri bar. Perzenti Baxadır Qayıpov bolsa ákesi atqarǵan qosıqlardı janede rawajlandırıp, olarǵa jan berip estrada jónelisine salıp onıń ekinshi ómirin dawam etip xalıqımızdıń kewlinen jay alıp kelmekte.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. T.Adambaeva “Revolyciya dáwirine shekemgi qaraqalpaq muzıkasınıń tariyxı”, “Qaraqalpaqstan” Nókis-1976.
2. T.Adambaeva “Qaraqalpaq sovet muzıkasınıń tariyxı”, Nókis “Qaraqalpaqstan”, - 1976.
3. A.Nadırova “Qaraqalpaq muzıkası tariyxı”, Toshkent-2018.
4. M.Jiyemuratov “Aqqan juldızlar” Nókis Qaraqalpaqstan, -1998.
5. D.Qayıpov atqarǵan qosıqlar gúldástesı, “Sano-standart”, Toshkent-2012.
6. Niyazbaeva A., Kamalova G. ÓZBEKISTON XALQ BAXSHISI QALLIEV TEÑELBAY GENJEBAEVICH IJODI //Общественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 22-24.
7. Niyazbaeva A. J., Kamalova G. M. CHANQOVUZ MUSIQA ASBOBI VA UNING TURLARI //Journal of Integrated Education and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 1. – С. 26-30.
8. Jamǵırbaevna N. A. QISSAXONLAR //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMİY JURNALI. – 2023. – Т. 3. – №. 5. – С. 113-116.

9. Charshemov J. Problems of Using Karakalpak Folklore in Composers //Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 3. – С. 270-273.
10. <https://www.researchgate.net/publication/365024275> THE DRAMATURGY OF A KOZLOVSKY'S BALLET TANOVAR
11. Charshemov, Jamil. "Problems of Using Karakalpak Folklore in Composers." *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences* 2.3 (2023): 270-273.
12. Тажетдинова С. М., Худайбергенова Г. Ж. Формирование музыкальной культуры студентов //Молодой ученый. – 2018. – №. 47. – С. 380-382.
13. Тажетдинова С. М. Народные песни как фактор развития личности учащихся //Вестник Курганского государственного университета. – 2018. – №. 3 (50). – С. 62-62.
14. Dauletbaev T. CHOLG ‘U ASBOBLARINI O ‘RGATISHDA NOTA SAVODINI OSHIRISH //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – Т. 3. – №. 3. – С. 31-33.